

שעשה לו הקב"ה ונותן לו איזה תענוג, הוא רק שישגי מזה תענוגים רוחניים – כי זה כלל גדול בתורה: כמו שהוא בשורש ככה נתפשט להנבראים, וכל בחינת התענוגים יש להם מקום מוצא באורות עליונים, וילמוד האדם סתום מן המפורש והגלוי, אם הוא מרגיש ומתענג כל כך מתענוג הגשמי, איך לא ידבק את נפשו בהתעוררות והתלהבות להבורא ברוך הוא תענוג כל התענוגים. וזהו ונתתי בחינת בריתי המורה השפעת התענוגים מהשורש, ונשתלשל דוגמות בבשרכם, וכאשר באמת חכמים הגידו שתשמיש אחת מתענוגי עולם הבא, וכל זאת נתתי בבשרכם לברית עולם – שתשיגו מזה להקים ברית עליון, צדיק עליון, להשפיע משפע וברכה עליונה למקום הראוי נאווה קודש שכונת עווינו. ובספר בחיי מצאתי ראיתי גם כן כדברי...

וכבר בארנו פירוש הפסוק ודבק באשתו, ולכאורה תמוה וכי באה התורה להזהיר לאדם שידבק באשתו כפשוטה למלא תאונו. אמנם לזה באה תורתנו הקדושה ליהנות ממנה עצה, איך ידבק את עצמו אל הקב"ה וילמד מדביקות אשתו הגשמיות, אם רואה שיש לו דביקות והנאה בתענוג כזה הכלה ונאבד לשעה קלה ומעוטה, איך לא ידבק נפשו בא-ל וירגיש בפנימיות מחשבתו תענוג כל התענוגים העומדת לעולמי עד ונותנת לו חיים בעלמא דין ובעלמא דאתי.

(מתוך אור המאיר משפטים, ח"א עמ' קמו)

דף נח

'בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית, אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני' –

'... דעל זה היתה בריאת האומות וכנען ביחוד, עבד עבדים יהיה לאחיו – לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני אלקים, זה אברהם וזרעו בני ישראל, שהם יולדו לעמל מלאכה, וכמו שאמר בן זומא כשעמד על גבי מעלה בהר הבית – רצונו לומר כשראה עצמו מעולה שבמחנה לוי, מאותן הגללים אל ה', עד שהגיע למדרגה שכל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה ולצוות לזה, כמו שאמר (לעיל ו' סע"ב) – כי הוא בתורתו ובעבודתו תיקן כל העולם כולו, על כן אמר אז 'ברוך שברא כל אלו לשמשני, כמה יגיעות וכו' – כי אם אין דרך ארץ אין תורה, דאם אין קמח אין תורה, ואם יחרוש בשעת חרישה וכו' תורה מה תהא עליה, אבל כשישראל עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים ועמדו זרים ורעו וגו'' (מתוך 'קדושת השבת' לר"צ הכהן, א. וע"ע בצדקת הצדיק רא).

'אין אוכלוסא בבבל'. מדברי הרמב"ם (ברכות י"א וכו"מ) נראה שמפרש שבתוצה לארץ אין תורת 'אוכלוסא' ואין מברכים ברכה זו. [ויתכן שרבי חנינא בריה דרב איקא שברך ברכה זו בראותו את רב פפא ורב הונא ברדר"י כדלהלן, חולק על כך. או יש לפרש שלא ברך ממש אלא כלומר ראויים הם לברך עליהם ברכה זו בא"י כסף משנה שם; ב"י רכד].

יתכן שטעמו של הרמב"ם, שברכת 'חכם הרזים' נאמרת על האיחוד שבריבוי הדעות, להיותם עם אחד עם כל גווי הגוונים, וזהו דוקא בני ישראל בארץ ישראל שאז קרויים 'גוי אחד בארץ' (כמובא מדברי הוזה"ק ח"ג צג:), וכמו שאמרו בהוריות (ג:): שרק בארץ ישראל נקראו 'קהל' (ע' אבני נזר שיד, ד ועוד). ולפי"ז יתכן שחכם גדול המאחד בתוכו כל הדעות, כך לי אם הוא בא"י או בחו"ל הריהו באותה בחינה ואפשר לברך עליו אף בבבל, כמעשה שבסמוך.

‘תנא, אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא’ – כי מספר זה שהוא מנין אנשי דור המדבר, כולל הוא את כל כחות הנפשות והדעות של האומה הישראלית, שהם בעצם מכלול התורה כולה בהעלם (עפ”י ‘לקוטי מאמרים’ עמ’ 84, ע”ש בהרחבה, ובעמ’ 168).

‘הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו’. שיעור גדולתו בחכמה לא נתבאר. ועל כן נמנעים עתה מלברך ברכה זו (ערוך השלחן רכז, 1).

‘הרואה חכמי ישראל, אומר: ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. חכמי עובדי כוכבים, אומר: ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו’ – שהרי נאמר כי חלק ה’ עמו. וישראל, ככל שמשיגים חכמה יותר כך מתגברת אצלם ההכרה בהשי”ת המשפיע להם ומתקרבים בכך להשי”ת, לכך נוסח הברכה ‘שחלק... ליראיו, כי הם וחכמתם עמהם דבוקים בהי”ת, אבל אומות העולם חכמתם מסתרת הכרת השי”ת ומרחקתם לומר ‘כוחי ועוצם ידי, ולכן הוא אומר ‘שנתן... לבשר ודם’ היינו לשון היפרדות והתגשמות, שאין השי”ת קשור עמו (עפ”י מי השלוח ח”ב לקוטים).
וע”ע: מחשבות חרוץ עמ’ 180; קדושת השבת ז, עמ’ 63; פרי צדיק ריש וישלח; רסיסי לילה סד.

לכאורה נראה מצד הסברה שהרואה אדם מישראל שהוא חכם בחכמה מן החכמות, ולא חכם בתורה, אם הוא ירא ה’ ושומר מצוותיו – מברך ‘שחלק מחכמתו ליראיו’ כיון שהוא מעם ה’ שהוא חלקו. ואולם לפי טעם הב”ח, אין לומר ‘חלק’ רק בחכמת התורה, החכמה האלקית. ולשיטתו לכאורה יש לומר: ‘שנתן מחכמתו ליראיו’ (וצ”ב).

‘הרואה מלכי ישראל...’ – ומלך ישראל שהוא חכם, מברך עליו שתי ברכות ולא יכלול בברכה אחת ‘שחלק מחכמתו ומכבודו ליראיו’, שהרי כלל הוא בכל מקום שאין חותמים בשנים, פרט למה שראו אותם חכמים כדבר אחד. וכן כתב בתשובה מאהבה (מתוך מנחת שלמה צא, כז).

‘פתח רב ששת וקא מברך ליה’. מכאן שמצוה לרוץ לקראת מלך גם אם אינו רואהו, ואף אם לא רואהו ממש יכול לברך בשם ומלכות (עפ”י מגן אברהם רכז סק”ו. וכן פסק בשו”ת שבט הלוי ח”א לה).
ויש מצדדים שהסומא אינו מברך, ורב ששת לא ברך ברכה אלא ברך למלך כעין שאילת שלום (אליה רבה רכז סק”ו). והפרי–מגדים (מובא במשנ”ב שם) צדד שמי שלא ראה מאורות מימיו יברך בלא שם ומלכות.

‘שדר עליה פריסתקא’ – פתב (הערוך. ובפרסית מובנו ‘שליח’. וראה עזרא ד, ט: ‘אפרסתכיא’).

‘נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות’ – כי בהיות החסידים המדבקים מחשבתם בעליונים, כל דבר שהיו מחשבים בו ומתכוונים עליו באותה שעה היה מתקיים אם טוב ואם רע. וזהו שאמרו ז”ל נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות... (מתוך אגרת הקדש המיוחסת לרמב”ן, ה).
ע”ע אור החיים בא (יא, ה) משפטים (כג, כג) שלח (יד, ט); מגדים חדשים ברכות נח. וראה עוד במובא לעיל כ.

‘אמר האי רודף הוא והתורה אמרה...’. מכאן ומעוד מקומות הוכיחו אחרונים ז”ל שדין רודף אמור גם בגרמא, לא רק בבא להרוג בידים (ע”ע במובא בשו”ת אחיעזר ח”א יט, ג; שו”ת בית זבול ח”ב א, ו. ועע”ש בסק”ח; אבי עזרי (תליתאה) הל’ רוצח א, ה).

'לך ה' הגדלה זו מעשה בראשית... והגבורה זו יציאת מצרים שנאמר וירא ישראל את ה' הגדלה...'. – כי 'גדולה' היינו מדת החסד [ולכך אברהם שמדתו חסד, נקרא האדם הגדול בענקים], שהיא התפשטות וירידת שפע מלמעלה למטה ללא כל התעוררות מלמטה. והעולם נברא במדת החסד הגמור, עולם חסד יבנה, שהרי עדיין אין נבראים שיפעלו אתערוּתא דלתתא. אבל יציאת מצרים, אמנם היתה חסד גדול לישראל אך אינה חסד לבדו אלא הוצרכה לשיתוף מידת הדין, דהיינו הימצאות זכויות מצד ישראל כדי שיזכו על ידן לגאולה, וכמו שאמרו ז"ל שלכך ניתנו להם לישראל מצות פסח ומילה, כדי שבזכותם ייגאלו, וגם בזכות אבות שסיגלו להם מעשים טובים. וזהו ה' הגדלה – שילוב גבורה וגדולה, דין וחסד (עפ"י שם משמואל הגדה של פסח עמודים י טו).

והנצח – זו מפלתה של רומי. דרש 'נצח' מלשון ניצוח (ע"ע רסיסי לילה כה, עמ' 40).

וההודו זו מלחמת נחלי ארנון... יש מפרשים 'הוד' מלשון הודאה. ביותר יש לאדם להודות על הנס והישועה שבאו לו כשלא הכיר כלל את הצרה שהיה נתון בה, כי אז לא היתה בהצלה שום השתתפות מצדו, להתעורר ולהתפלל על צרתו, ואפילו לא הצטער בה כלום, ועל כן יש להודות להשי"ת ביותר על נס שכזה שהרי אין לאדם בו שום חלק בהצלתו (עפ"י שם משמואל חנוכה ליל ה' תרע"ג). [ובשם הרה"ק מקוריץ מובא שעיקר ההודאה באותם הצריכים להודות, הוא על היסורים שהיו להם שעל ידם ניצול מחבילות של יסורים לעולם הבא, שאף לכתחילה אין אדם רוצה ביסורין, אבל היסורין שעברו עליו, בודאי צריך להודות להשי"ת עליהם].

(ע"ב) 'הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו...'. וכן הדין בכל ברכות

הראיה, אינו מברך אלא בזמן שהוא רואה לפרקים, לאחר שלשים יום (ראשונים). ונסתפק המגן-אברהם, האם יום הראיה הקודמת או הנוכחית, נכלל בשלשים יום, או שמה שלשים יום חוץ מהם. וספק ברכות להקל הלכך אין לברך אלא לאחר שלשים יום מלבד שני הימים (מובא במשנ"ב ריה, יא ובשער הציון אות ג; ערוך השלחן ריה, ה).

ואם ראה תוך שלשים יום ולא ברך – מונה שלשים יום מעת ראייתו האחרונה, שאז הוא לו כדבר חדש, ולא מעת שברך בפעם האחרונה (כן כתב בבאור הלכה סי' ריה ד"ה במקום ושם בד"ה כמו שמברך) לענין ברכה על מקום הנס. וע' במנחת שלמה (ח"א עג) שנראה שנקט מסברא להפך. וע"ע במובא במו"ק כו).

ע"ע בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג פה) שיש מקום לומר בסברה שהרואה ממרחק בראיה שאינה טובה כל כך – אינו מברך, אעפ"כ נחשבת זו לראיה לענין שייפטר מלברך כשרואה שוב בתוך שלשים מעת שראה ראיה זו. וכן שמעתי סברה זו (כמדומה בשם הגר"פ פרנק) לענין ראיית קברים למי שרואה ממרחק, שאעפ"י שאינו מברך [ע' גם אגרות משה או"ח ח"ה לו, י. ודוקא ממרחק רב שאינו רואה אלא מצבות ולא מקום הקבר ממש, אבל א"צ שיכנס לביה"ק דוקא, כמוש"כ בערוך השלחן סוס"י רכד; שארית שמחה ה], אם ראה ממרחק ואח"כ ראה מקרוב בתוך שלשים לראיה זו – גם כן אינו מברך.

'אנא נמי כיון דחזתינכו חשבתינכו עלואי כשיתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא, הנך תרתי וברוך חכם הרזים' – ... שרמזו להם שראוי לברך ברכה זו על חכם גדול שנכללו בו כל הדעות, כענין שאמר הכתוב ביהושע בן נון איש אשר רוח בו ודרשו בספרי שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד, שאין ברכת חכם הרזים אלא מן הטעם המפורש בגמרא, לפי שאין דעותיהם דומות והקב"ה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי, והוא שאמר משה אלקי הרוחות כמדדש חכמים, לפיכך אמר

להם שראוי לברך ברכה זו על חכם גדול שהוא כללי בכל הדעות ובכל החכמות, והוא שיהיה המברך כמותו חכם גדול מכיר בהן ובמראה פרצופותיהן שיש בהם מדות הללו, והיא חכמתו של רבי ישמעאל הדיכלות ודרכת פנים, ולפיכך אמרו לו **חכימת כולי האי**... (לשון הרמב"ן במלחמות ה').

כיוצא בזה מובא בשם הרבי מקוצק, בבאר מה שאמרו מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים – כי תפלת החכם מועלת כתפלת הצבור מפני שהוא כולל כל הדעות על כן מועלת תפלתו יותר משאר כל אדם. (ע' אוצרות יוסף בתשובה בענין שביעית בזה"ו, עמ' 11 ואילך).

וכענין הזה כתב ר"צ הכהן (בלקוטי מאמרים עמ' 84): 'וכן בכל הדור, נפש פרנס ומנהיג הדור היא נפש הכוללת כל נפשות הדור, כמו שהמלך הוא כלל כל האומה ולכך יוכל להנהיגם כולם, כי חכמתו כוללת חכמת כולם וכן דעתו וכל כחותיו הנפשיים, ולכך נאמר 'בי מלכים ימלוכו' – שכל מלך ע"כ הוא הת"ח הגדול שבדור שהרי כולל חכמות כל חכמי הדור...!'

'... ראה את הכושי... את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקים, אומר: ברוך דיין אמת. לא קשיא הא ממעי אמו הא בתר דאיתליה. דיקא נמי דקתני דומיא דקטע שמע מינה. מבואר בפוסקים שמדובר באדם שמצטער עליו, כגון קרובו או אהבו. ויש להסתפק לפי זה האם דוקא כשוראהו מברך או אף בשומע, שהרי זו שמועה רעה שמצטערים עליה [ולפי צד זה יתכן שגם אם שמע על קרובו שנולד כן – יברך 'דיין אמת' שהרי זו שמועה המצערת. ואחר כך כשוראהו יברך 'משנה הבריות']'. הצגתי ספק זה לפני מורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב: לא אמרו אלא ברואה.

'יהבי ביה עינייהו ושכיב'. ראה במובא לעיל כ מהחזו"א ועוד.

'דאה בריות טובות ואילנות טובות – אומר ברוך שככה לו בעולמו'. בזמן הזה לא נהגו כלל בברכה זו (חיי אדם). ומכל מקום נכון לברכה ללא שם ומלכות (משנה ברורה רכה סקל"ב).

בשער הציון (רכה, לג) נתן טעם לכך, משום שכוונת הגמרא רק כשהם נאים ביותר, ומי יוכל לדקדק בזה. וצריך באור מה נשתנה עתה מזמן הגמרא. ושמה נתן טעם למנהג העולם, אכן מי שמבין ומכיר בניו – מברך, כדברי הגמרא. ויתכן שאין לנו מי שיראה מה נקרא נאה ביותר, משא"כ בימי חז"ל (כ"כ הגרא"נ שליט"א).

ולטעם שנתן החיי-אדם שכיון שרגילים תמיד בזה, אין זה חידוש גדול – אם רואים בריה נאה ביותר שאינה בנמצא, לכאורה יש לברך. ואף על פי שאי אפשר להיות בטוח שמעולם לא ראה ככה, הלא אם תאמר כן בטלת כל דין זה, ועל כרחך לומר שמברכים כל שאינו זכור שראה כמותם. ואמנם הוזכרה בראשונים סברה זו, 'שאינו מברך על היפים ועל המכוערים אלא פעם ראשונה, ודוקא שלא ראה נאים מהם' (ראב"ד, הובא בטשו"ע), אך יש לפרש בדוחק שהכוונה שאינו זוכר אם ראה פעם כגון אלו. וצ"ב.

יש לברר, כשם שמברך על בריות ואילנות, כמו כן יש לברך על כל מראה בטבע שהוא נאה ביותר, אלא שאם היה כן מששת ימי בראשית כהרים וגבעות – ברכתו עושה מעשה בראשית, אבל אם נתהוו אחר כך ומעורר התפעלות, לכאורה יש לברך. ולא מצאתי כעת מי שדיבר בזה.

וכתב לי הג"ר אביגדר נבנצל שליט"א: **אולי מברכים רק על מעשה שמים, ומעשה שמים שאינם בריות ואילנות הם בדרך כלל מעשה בראשית.**

'כוכבא דשביט'. על כוכבי השביט, מבנם ומסלוליהם – ראה בהרחבה בספר 'צבא השמים' (תשמ"ט) לד"ר נ. וידאל, כרך א' עמ' 297 ואילך.

בענין זיהוי הכוכבים והמזלות המוזכרים בסוגיא, נאמרו בדבר השערות שונות. תודה מרובה לרב שי ואלטר שליט"א שלימדני מחכמה זו. הסיכום דלהלן לקוח משיעוריו המאלפים:

כסיל ('כסלא'). יש מזהים אותו עם ה'אוריון' – ענק. וזאת עפ"י התרגום (באיוב ט, ט לה, לא ובישעי' יג, י) לכסיל: 'נפלא' – אחד מן הנפילים (עפ"י תרגום השבעים ועוד). ויש אומרים שהכסיל הוא כוכב דרומי המכונה 'קאנופוס' / 'סוהיל' (עפ"י רס"ג, ר' יונה אבן ג'נאח ועוד). הוא הכוכב השני בעצמת בהירותו מכוכבי השבת.

כימה. לפי הדעה הרווחת במפרשי המקרא (עפ"י רס"ג, אבן ג'נאח ועוד), הכוונה היא לקבוצת ה'פליאדות' הממוקמת בין מזל טלה לשור (יש מהראשונים שנראה מדבריהם שהדיון בגמרא אם זנב טלה הוא או ראש השור, מוסב על כימה ולא על 'ותא'. ע' בפירוש ראב"ע עמוס ה, ח ועוד). גם באכדית נקראת אותה קבוצה 'כימאדור'. כפי הידוע היום, קבוצה זו היא צביר כוכבים שיש בו כמאתים כוכבים. בעין ניתן לראות ששה או שבעה מהם בלבד. יש לציין שאם אכן זוהי ה'כימה' המבוארת בגמרא, הרי שכבר באותו הזמן ידע שמואל בחכמתו ובנהירותו את שבילי הרקיע, על קיומם של כמאה כוכבים באותה קבוצה – דבר שלא היה ידוע לתוכנים באותה תקופה. [כיוצא בדבר אתה אומר כמה שאמרו (לעיל לב) אודות מספרם הרב של כוכבי השמים. דבר שבתקופת רז"ל, טרם נשתמשו בטלסקופים ובאמצעים אחרים, לא ראו ברקיע אלא כאלף ועשרים כוכבים בלבד, כידוע מספרו של תלמי ועוד]. גם יש לשמוע בביטוי הכתוב 'מעדנות כימה' את הדבר הידוע רק היום, שישנו קישור והשפעה הדדית בין כוכבי הצביר. השערות נוספות לזיהוי הכימה: קבוצת ה'היאדות' (בראש השור); 'אלדבראן' (ראב"ע). 'אלדבראן' בערבית: המאחר, שזורח לאחר מזל טלה); 'סיריוס' (הכוכב הבהיר ביותר בשמים, מלבד השמש והירח. ניתן לראותו ביום – עפ"י עדות הרב יעקב וויס מירושלים); מזל עקרב (ע' מהרש"א).

עש; עיש. יש מזהים אותו עם קבוצת ה'היאדות' שבראש השור (בתרגומים חיצוניים קדומים נקרא העש 'עיותא'. ה'עש' הוא פרפר, ואכן קבוצה זו הנראית כאות 'זי' אנגלית מזכירה צורת פרפר. גם נראית כמי שנחסרה ומיטרפא), ויש מזהים את העש עם ה'פליאדות' [ויש מפרשים שבשאלה זו עצמה נחלקו הדעות אם הוא מזנב טלה או מראש השור]. לפי פירוש אחר (ע' צדה לדרך לר' מנחם ב"ר זרח תלמיד ר"י בן הרא"ש, פרק כו; חו"י ריט) הכוונה היא לקבוצת העגלות שבצפון – ה'דובה הגדולה' וה'דובה הקטנה'. וכן בערבית הן מכונות 'בנות נעש'. יש מזהים את העש עם כוכב הלכת 'נוגה'.

נהר דינור. אם מפרשים את ה'עקרב' המוזכר בסוגיא כפשוטו, דהיינו מזל עקרב שבגלגל המזלות [דלא כפי הנראה מפרש"י שהוא מזל טלה. וע' בשו"ת חות יאיר ריט שנשאל על דברי רש"י אלו ולא העלה ישוב], וכן פרש מהרש"א – אזי ניתן לזהות את 'נהר דינור' שמונה בו עוקץ העקרב, עם 'שביל החלב' אשר הוא מתואר כנהר של אור.

'ככתבם וכלשונם'

בענין לימוד חכמות הטבע. זו לשון רבנו מהר"ל מפראג (נתיבות עולם, נתיב התורה יד):
'ודבר זה בארו חכמים במסכת ברכות, הרואה חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו

לבשר ודם, והרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. ומה הפרש בין זה לזה? אבל ההפרש אשר יש בין זל"ז כי לשון 'נתינה' משמע אינו מן עצם החכמה שהיא אל (אולי: 'אצל') השי"ת, כי האומות אמר עליהם ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם, כי במה שהם בשר ודם חמרים השפיע השי"ת להם חכמה ואין זה מן אמתת חכמת השי"ת שהיא נבדלת א-להית, אבל לישראל השפיע החכמה העליונה הא-להית... ואף כי נראה כי הם דברים גשמיים, מ"מ השכל שבתורה הוא השכל נבדל אשר נתן משפט שכלי לגמרי לישראל, כי אין הדבר תולה בעומק החכמה, אף כי בודאי טעמי התורה הם עמוקים עד כי אין סוף לעומק הזה, מ"מ אף דברים הנגלים שהם בתורה הם שכל אלהי נבדל לגמרי. ולכך אמרו במדרש (איכה רבה ב) אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין... יש תורה בגוים – אל תאמין...

... שחכמת הטבע נקראת חכמה גמורה, שהרי אין מחלק בין חכמת ישראל ובין חכמת האומות, רק כי לישראל נתן חכמה מפיו, וכמו שאמרו 'אשר חלק מחכמתו ליראיו', ואצל חכמת האומות 'אשר חלק (צ"ל 'נתן') מחכמתו לבשר ודם, אבל שם 'חכמה' עליה, רק שאין חכמתן חכמה א-להית נבדלת מן הגשמי לגמרי. ואם כן מזה נראה כי יש ללמוד חכמת האומות, כי למה לא ילמד החכמה שהיא מן השם יתברך, שהרי חכמת האות גם כן מהשי"ת שהרי נתן להם מחכמתו יתברך.

ואין סברא לומר כי אף שהחכמה היא חכמה גמורה מ"מ אין לו לסור מן התורה כדכתיב והגית בו יומם ולילה, ויש להביא ראיה אל סברא זאת ממסכת מנחות (צט): שאל בן דמא... אבל נראה דחכמת יונית דהתם איירי בחכמה שאין לה שייכות אל התורה כלל כמו חכמה שהיא במליצה או משל... אבל החכמות לעמוד על המציאות וסדר העולם – בודאי מותר ללמוד... אבל קשה הא דאמר במדרש (דברים רבה ח) 'לא בשמים היא' אמר שמואל: אין התורה מצוייה באצטרולוגין... אלא בשעה שהייתי נכנס לבית המים... אבל בפרק ישן (סוכה כח.) אמרו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא משנה תלמוד אגדות וכו' עד תקופות גמטריאות שיחת מלאכי השרת שיחת שדים ושיחת דקלים וכו' – ואם כן כל אלו מותר ללמוד ומצוה ללמוד. ומה שאמר לא הייתי מביט בה אלא בשעה שהייתי נפנה לבית המים, יש לפרש כי חכמה זאת חכמת חוזה בכוכבים אשר חכמה זאת אינו לעמוד על מציאת עולם מסדר שלו, אבל חכמת מהלך הכוכבים והמזלות בודאי מחוייב ללמוד. וראיה לזה בפרק כלל גדול (שבת עה:)...

ומזה נלמוד כי כל דבר שהוא לעמוד על מהות העולם יש לאדם ללמוד, ומחוייב הוא בזה, כי הכל מעשה השם הוא ויש לעמוד עליהם ולהכיר עי"ז בוראו. אמנם עדיין צריך עיון שהרי אסור ללמוד מרב שאינו הגון... וגם זה אין ראייה דשם אמר כשהוא לומד מפיו ויש לו התקרבות וחבור אל הרב שמקבל ממנו שאינו הגון ולכך אסור, אבל מן החבורים שחברו אין שייך זה.

מ"מ צ"ע ללמוד בחבורים שלהם אשר הם דברים נגד תורת משה רבנו עליו השלום בחודש העולם ובידיעות השי"ת ובהשארת הנפש ועולם הבא אם יש לעיין בהם... אך אמנם אם דעתו כמו שאמרו 'ודע מה שתשיב לאפיקורס ואם לא ידע דבריהם איך ידע להשיב על דבריהם וא"כ צריך לדעת דבריהם, ודבר זה בודאי מותר אם כוונתו ללמוד דבריהם כדי שידע להשיב לאפיקורס, כי דבר זה אהרה רבה ויתירה כמו שאמרו 'ודע מה שתשיב לאפיקורס' ומנו זה עם דברים גדולים שמזה תראה כי נחשב זה דבר גדול ביותר. ולענין זה מותר ולא נחוש שיהיה נמשך אחר דעתם אם תחלת כוונתו לסתור דבריהם... כל העולה מדברינו כי יש לעיין בדבריהם שיוכל להשיב על דבריהם לשואל כמו שאמרו חכמים. ואם ימצא דבר הגון בדבריהם המחזיק

באמונה – יקבל, אך מה שנמצא בדבריהם אף דבר קטון שהוא כנגד אמונת ישראל או אשר נמצא בדברי חכמים, אף דבר קטון – חס ושלוש לשמוע להם אך יתבונן בשכלו להשיב על דבריהם כפי שכלו, ובוזה יהיה זהיר וזריז בכל נפשו להעמיד דבר אמת...!

*

'לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל... מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא... לא ברעש ה'... קול דממה דקה' –

כל העבודות שבאברי הגוף והמצוות שבהם, הם רק להישיר הלב, והעיקר הוא הלב ששם מעון הש"י כמו שאמרו ז"ל (שיר השירים רבה ה) הקב"ה לבן של ישראל שנאמר צור לבבי וחלקי אלקים לעולם (תהלים עג), ולכך לא יהיה זה המכוון מן האדם רק כל אלה דברים המביאים אל המכוון, כמו שאמרו בזהר (ח"ב פב:) על תרי"ג מצוות, תרי"ג עיטין (= עצות), ועל זה אמר ואחר הרוח רעש, לא ברעש ה' ואחר הרעש אש, לא באש ה' וגו' – כי כבוד ה' אינו בדבר הנרגש ומרעיש רק בקול דממה דקה, והוא הלב שאינו נרגש לשום בריאה.

ולמדו מזה בברכות (נח.) למלכותא דארעא, ומאן מלכי – רבנן, שהם המולכים על עצמם המושלים ביצרם, כמו שאמרו ז"ל בבבא בתרא (עח.) גם המלוכה ביצר לא ברעש רק קול דממה דקה, אבל מכל מקום גונדא קמייתא חליף כי קא אוושא – כי לולי זה אי אפשר, רק מקודם צריך להיות ברעש ובתוקף נגדו כמו שאמרו ז"ל (לעיל ה.) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, אבל אין זה הממשלה הגמורה עדיין רק כאשר הוא בלי רעש, רק כענין שאמר דוד המלך עליו השלום לבי חלל בקרבי (תהלים קט) ואמרו ז"ל שהרגו ליצר הרע בתענית (שהוא הרעש נגד התאוה), על ידי זה הוא הממשלה (צדקת הצדיק סח).

*

הכל ברא הקב"ה לכבודו. כאשר ברא מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא – גם זה לכבודו ברא. ומה כבודו בזה? הוי אומר שיהיה כאן בעולם ציור מוחשי של מלכות, ומזה אנו יכולים לקבל ציור כל דהו מאמיתת מלכות שמים, מוראה וכבודה.

מעתה בוא וראה: בתקופות קדומות היו מלכים שולטים שלטון מוחלט בארצם. בזמן החדש לא רצו עוד האומות לתת למלכיהם שליטה בלתי מוגבלת, ותיקנו שהמלך יהיה כפוף לחוק המדינה. זה צמצם בהרבה את השפעת המלך, אבל כבוד המלוכה עדיין לא נפגע ב'מונרכי' הקונסטיטוציונית' הזאת. בתקופה האחרונה בטלה המלוכה כמעט כליל ורק בארצות ספורות יש עוד מלך, ובמקום המלוכה באה הרפובליקה עם משטר דמוקרטי. שם העם שולט – יותר נכון: המפלגה שולטת. אימת מלכות – אין עוד. נשיא הרפובליקה תופס עמדה יצוגית בלבד, ואפילו במדינה שיש לנשיא סמכויות רחבות כמו בארה"ב הוא תלוי ברצון העם, וכדי להבחר הוא צריך להחניף לכל חוגי האוכלוסיה, ובזמן שליטתו הוא צריך תמיד להתחשב בדעת הקהל כדי שייבחר שוב.

כיצד נוכל להבין תהליך זה של ביטול המלוכה מבחינת ההשגחה העליונה? הרי אם כל מציאות המלוכה היא כדי לתת לנו ציור מוחשי של כבוד ואימת מלכות, שיקל עלינו לקבל מלכותא

דריקיעא – למה ההשגחה נתנה למלכותא דארעא להתבטל? אין זאת אלא תוצאה ממה שבני העולם התרחקו מהאמונה. זוהי דרכה של ההשגחה: בני האדם קרובים אל האמונה – ממציאיה להם ההשגחה ציורים למלכותא דריקיעא על ידי תיקון מלכותא דארעא; התרחקו מהבורא – אין עוד משמעות בציורים של מלכותא דארעא, ומתבטלת המלוכה. שלטון מפלגות הוא ירידה לגבי מלוכה. (על עצם המשטר אנו מדברים; בודאי יוכל להיות מלך רע, ותתכן דמוקרטיא מתוקנת, ואין זה מעניינו).

הגיעו הדברים לכך שאין לנו עוד היום ציור בעולם ממלכות, שלטונה וכבודה. סימן הוא, כי רחוקים נהיינו ממלכו של עולם. והנה במלחמת העולם השנייה נוצרה צורה חדשה של ממשלה: 'ממשלה גולה'. היו מדינות שהצורר ימ"ש כבש אבל מלכיהן הספיקו לעבור לאנגליה ושם הקימו את ממשלתם. לכאורה – מלך בלא עם; ולא כך היה. הממשלה בגולה היתה בכל זאת ממשלה של ממש; העם לא נכנע לכובש וידע שמלכו נמצא, אם כי בריחוק מקום, ואילו הממשלה הגולה מצאה דרכים להתקשר עם העם ולכוון את פעולות ההתנגדות ומלחמת הגרילה נגד הכובש השנאוי. והעם היה מצפה ליום שמלכו יחזור לארצו.

לדרכנו, תופעה זו היא ציור מחודש שהמציאה לנו ההשגחה העליונה: הרי זהו ציור לשכינתא בגלותא! העולם כולו נכבש על ידי האויב, ומלך העולם אינו מולך בגלוי על ברואיו, השכינה בגלות, היינו בהסתר-פנים. אבל גם שכינתא בגלותא היא ממשלה של ממש, היא קשורה לעולמה, וממקום סתרה היא מכוונת את כל עניני העולם, והעם הנאמן אליה אינו נכנע לאויב ורק ממנה הוא מקבל פקודות, מנהל 'מלחמת-גרילה' נגד האויב ומצפה בכל יום שהשכינה תתגלה שוב בעולם.

מי הוא האויב שכבש את העולם כולו אשר בגללו השכינתא בגלותא? כח הרע, 'ממשלת זדון' כפי שהוא נקרא בתפילת הימים הנוראים. הן כח הרע שולט בעולם, אין פינה שלא מצא אליה דרך ללכלך ולטמא, מעבודה-זרה שפיכות-דמים וגילוי-ערייות עד שנאה, מחלוקת, גאווה וגזל, רמאות ואבזריות.

על זאת אנו מתפללים בכל תפילותינו בראש השנה שיסור האויב הזה...!

(מתוך 'עלי שור' ח"ב עמ' תכה)

דף נט

(ע"ב) 'הרואה חמה בתקופתה... אומר ברוך עושה (ברי"ף ורמב"ם: מעשה) בראשית. ואימת הוי, אמר אביי: כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע'. רש"י מפרש שברכת החמה נאמרת כאשר מצב גרמי השמים חוזר להיות כפי שהיה בשעת תליית המאורות, בליל יום רביעי של מעשה בראשית, דהיינו כאשר חלה תקופת ניסן בתחילת ליל רביעי. [והיינו כרבי יהושע שבניסן נברא העולם. ו'תחילת הלילה' היינו תחילת הלילה שבירושלים. ע' חזון איש או"ח סוף סימן קלח].

ופרש רש"י מדוע תקופת ניסן חלה בתחילת ליל ד' רק אחת לעשרים ושמונה שנים; מפני שסכום ימי ארבע תקופות השנה אינו נחלק בשבע אלא נשארת שארית של יום אחד ועוד שש שעות, לפיכך תחילת תקופת ניסן חלה בכל שנה יום אחד ושש שעות מאוחר מבשנה הקודמת. לאחר ארבע שנים חלה

דפים נז – נח

קי. אלו ברכות ואמירות מוזכרות בסוגיא למי שרואה מקומות מסוימים, תופעות ובריות שונות?

הרואה מרקוליס אומר: ברוך שנתן ארץ אפים לעוברי רצונו.
הוא הדין לשאר עבודות-כוכבים שרואה, ונקט מרקוליס לפי שבמקומו של התנא היו עובדים לה. ועוד נראה שאין מברכים אלא במקום שבונים עבודת כוכבים או שהועמדה שם מחדש, ולכן נקט מרקוליס לפי שרוגמים בה אבנים בכל יום והרי זה כבנין מחודש (עפ"י תוס').
מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים – אומר: ברוך שעקר עכו"ם מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך. ובחוצה לארץ אין צריך לומר 'והשב...'. מפני שרובה עובדי כוכבים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בחו"ל צריך לומר כן מפני שעתידיים להתגייר (או אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד).
א. הלכה כרבי שמעון בן אלעזר (עפ"י רמב"ם י, ט; או"ח רכד, ב) שמסתבר טעמו, ועוד שת"ק גם כן לא אסר לומר כן (בית יוסף. וכן הביא הגר"א שם מע"ז כד. שלעתיד לבוא יתגיירו).
ב. הרואה מקום שנעקרה ממנו עכו"ם בחוצה לארץ, אינו אומר 'מארצנו' אלא 'ממקום זה' (רמב"ם ועוד. וע' שיטמ"ק).
יש אומרים, דוקא אם נעקרה מכל ארץ ישראל מברך, וי"א אפילו לא נעקרה אלא ממקום אחד (עתוס' נד. פוסקים רכד).

דרש רב המנונא [וכן נהג רב אשי מדעתו]: הרואה בכל הרשעה צריך לברך חמש ברכות; – ראה בכל, אומר 'ברוך שהחריב בכל הרשעה'.
ראה ביתו של נבוכדנצר, אומר 'ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע'.
ראה גוב של אריות (של דניאל) או (מקום) כבשן האש (של חנניה מישאל ועזריה), אומר 'ברוך שעשה נסים לאבותינו (הרי"ף ועוד: לצדיקים) במקום הזה'.
ראה מרקוליס, אומר... (כנ"ל).
ראה מקום שנוטלים ממנו עפר (מקום מסוים בבבל שאין בהמה יוצאת משם אם אין נותנים עליה מעפר המקום, והוא סימן השמד. וי"מ: מקום שנוטלים משם עפר לטיט לבניני המקום, וסוף סוף אותו מקום אין בו ישוב ולא זרע ולא נטיעה. עפ"י רש"י), אומר: 'ברוך אומר ועושה גזור ומקיים'. [רבא, כאשר ראה חמורים הנושאים עפר, היה טופח בידו על גביהם ואומר, רוצו צדיקים לעשות רצון קונכם. מר בריה דרבינא כאשר הגיע לבבל היה נוטל עפר בסודרו ומשליכו החוצה, לקיים מה שנאמר וטאטאתיה במטאטא השמד.

ואמר רב המנונא: הרואה אוכלוסי ישראל, אומר 'ברוך חכם הרזים'. [שאיך דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה]. אוכלוסי עובדי כוכבים, אומר: בושא אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה. אמר עולא: נוקטים אנו, אין 'אוכלוסא' בבבל. תנא, אין 'אוכלוסא' פחות מששים רבוא.

ומסופר על רב חנינא בריה דרב איקא שברך ברכה זו [מלבד 'אשר חלק מחכמתו ליראיו' ו'שהחינו'] בראותו את רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע.

יש שכתבו מכאן שמברכים על אדם חשוב וגדול בתורה 'חכם הרזים' (רו"ה, תר"י). ואולם הרי"ף השמיט זאת, ופרש הרמב"ן שלהלכה לא קיימא לן לברך ברכה זו על אדם גדול, והרי ראינו שלא עלה לו הדבר בטוב כשברך, ויתכן אף שלא ברך ברכה זו אלא אמר להם להפליגה. ע"ש. וכעין זה כתבו כמה פוסקים שאין לנו עתה אדם מופלג לברך עליו ברכה זו (ע' ריטב"א; טור רכה).

הרואה חכמי ישראל, אומר 'ברוך שחלק מחכמתו ליראיו'. חכמי עכו"ם – 'ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו' (גרסת הרי"ף והרא"ש, וכן הגיה הגר"א: 'לבשר ודם').

שיעור גדולתו בחכמה לא נתבאר, ועל כן נמנעים עתה מלברך ברכה זו (ערוך השלחן רכה, ו. וע' הלי"ש כג הערה 157 שהגר"ד בהר"ן בירך ברכה זו בראותו את החזו"א, והחזו"א חייך ולא אמר דבר. וכן מובא עפ"י החזו"א שאפשר לברך כן על גיסו הגר"ק זצ"ל. ע' בספר 'אעלה בתמר' מהדורה ב עמ' ס).

הרואה מלכי ישראל אומר 'ברוך שחלק מכבודו ליראיו'. מלכי עכו"ם – 'ברוך שנתן מכבודו לבריותיו' (לבשר ודם).

א. פשוט בעיני שמברכים על מלך הגם שאין לו סמכות חוקית להרוג ללא התיעצות עם ראשי השלטון. וכן פשוט מאד שאין חילוק בין מלך למלכה (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"א לה. אבל מאידך כל שליט שבידו דון ולהרוג ואין מי שבסמכותו לשנות דבריו, הריהו כמלך ומברכים עליו. עפ"י רדב"ז ח"א רצו מהראב"ד; מג"א רכד סק"ח). ואולם נשיא מדינה בזמננו, ודאי אינו כמלך לענין זה (הליכות שלמה ח"א כג דבר הלכה ס. וע' במג"א שם שהביא מהרדב"ז שעל השרים המנויים מאת המלך – טוב וישר לברך בלא שם ומלכות. ועל השופט הגדול, הקאר"י – אין מברכים כלל. בהערות מורנו הגר"ק שליט"א על ספר 'אעלה בתמר' (מהדורה ב עמ' סא) הביא מהחזו"א שהורה בשעתו שלא לברך על מלך אתיפיה שנמלט לארץ מאימת המלחמה, כי באותה שעה כבר אינו 'מלך').

ב. מלך שהוא גם חכם – מברכים בראייתו שתי ברכות (מנחת שלמה צא, כז).

הרואה בתי ישראל (ברי"ף הגרסה: בתי כנסיות של ישראל) בישובם, אומר 'ברוך מציב גבול אלמנה'. בחורבנם – 'ברוך דיין האמת'. בתי עכו"ם בישובם – בית גאים יסח ה'. בחורבנם – א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע.

נהגו העולם כדברי הרי"ף, ואין מברכים על סתם בתים אלא על בתי כנסת שמתפללים בתוכם והם בתפארתם ובתיקונם. וכן לענין בתי עכו"ם, לפרש"י היינו בתים שיושבים בהם בשלוה והשקט ועושר, ולהרי"ף – בתי תפלה שלהם.

ואין חילוק בין ארץ ישראל לחו"ל, ואף בזמן הזה. ובפרי מגדים מצדד שבזמן הזה יש לברך ברכת 'מציב גבול אלמנה' ללא שם ומלכות, לחוש לדברי רש"י שכתב כגון בישוב בית שני (עפ"י משנה ברורה רכד סקי"ד).

הרואה קברי ישראל, אומר: 'ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין'. מר בריה דרבינא מסיים בה משום רב נחמן: 'וידוע מספר כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם. ברוך אתה ה' מחיה המתים'.

א. ברי"ף הגרסה: 'ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וזן אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין וידוע מספר כולכם, בא"י מחיה המתים' (וע' נוסח אחר בתוספתא פ"ו).

והמנהג להוסיף 'אתה גבור' עד 'להחיות מתים', ומזכירים בה 'מוריד הטל' גם בימות הגשמים – כדי להזכיר טל של תחילה (הליכות שלמה כג דבר הלכה נא, דלא כגשר החיים שפקק בזה).
 ב. יש אומרים שברכה זו נאמרת רק בראיית קברות רבים ולא בקבר יחיד (באר היטב בשם הלכות קטנות. מובא במשנ"ב).
 ג. ברכה זו נאמרת בשבת כבחול, כשאר ברכות הראיה (דינים והנהגות חו"א ז,ו; שמירת שבת כהלכתה סה,נז).
 ד. האבל בשעת הלוויית מתו אינו מברך ברכה זו לפי שהוא אונן ופטור מן המצוות, אבל שאר המלוים מברכים אותה לאחר הקבורה קודם שיצאו מבית הקברות, ומן הדין יכולים לברך גם קודם הקבורה אם אינם משתהים בכך בעיסוק עם המת (עפ"י מנחת שלמה צא,כה ו).
 ה. גם אם נתוספו קברים בבית הקברות, אין נוהגים לברך שנית בתוך שלשים לראיה הקודמת, אבל על ראיית בית קברות אחר – יש לברך [ויש מפקקים גם בזה] (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג, לד ע"ש).
 קברי עכו"ם – אומר 'בושה אמכם...'

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את חברו לאחר שלשים יום, אומר 'ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה'. לאחר שנים עשר חדש – 'ברוך מחיה המתים'.

א. מדובר בחברו החביב עליו ושמה בראייתו (תוס' ו"ש פ). ובכלל זה איש או אשה, כגון אשתו אמו ובתו ואחותו (עפ"י ב"י רכה, א ע"ש במשנ"ב ובשעה"צ). ודוקא חברו שראהו אי פעם, אבל אם לא ראהו מעולם אלא היה להם קשר אחר כגון ע"י מכתבים – אין מברכים על ראייתו (עפ"י שו"ע רכה, ב).

ב. הפוגש את חברו שלא ראהו שלשים יום, אבל קבל ממנו מכתב תוך שלשים; ישנן דעות באחרונים האם מברך 'שהחיינו' אם לאו. וספק ברכות להקל. אמנם זה דוקא במכתב שכתוב בו שהשלום עמו, אך אם הודיע בו שהוא חולה, ואחר כך כשפגשו מצאו בריא – מסתבר לברך. שהרי השמחה יתרה מאילו לא כתב כלל (עפ"י משנ"ב רכה סק"ב ושעה"צ).

ג. הפוגש את חברו שהיה במקום סכנה וחזר, כגון חייל המשרת במקום מסוכן; אם חזר בתוך שלשים יום – אין לברך. לאחר שלשים – מברכים עליו, ואפילו שלח מכתב בתוך שלשים בעת היותו שם (עפ"י שבת הלוי ח"ה כד, ג). ונראה לכאורה שאין הבדל אם שלח מכתב או שוחח עמו בטלפון – שהרי הסברה היא לפי שלא יצא ממקום סכנה ולכך שמח לבו בראייתו, הגם שכתב לו במכתב שהשלום עמו. ואם כן הוא הדין כשדיבר עמו מרחוק).

ד. השח עם חברו בטלפון, נראה שאינו מברך ברכה זו ולא ברכת 'מחיה המתים' – שלא נתקנו אלא על ראיית פנים (הליכות שלמה ח"א כג, יא).

ה. היו באותה עיר ולא ראו זה את זה שלשים יום – לא יברך, שאין שמחה בכך כי אילו רצה היה רואהו (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג ב'דבר הלכה' אות טו).

יתכן שזהו טעם נוסף שלא נהגו לברך ברכה זו, אם לא במקרים מיוחדים כגון שראה פני חברו הקרוב לו לאחר שחזר משדה הקרב [ע' בהל"ש שם סעיף יב] – שהרי הנסיעה ממקום למקום בכל העולם קלה ביותר וראוי הוא לראותו בכל שעה שירצה.

ו. הרואה את חברו, ועמו אנשים נוספים השמחים בראייתו – מברכים 'שהחיינו', שלא תקנו 'הטוב והמטיב' אלא בדבר של הנאה ותועלת משותפים ולא בכל דבר שמחה משותף, וכגון ברכת פרי חדש – 'שהחיינו' ולא 'הטוב והמטיב' (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ד עז).

- ז. י"ב חדש שאמרו, אפילו לא עברו בינתיים ימי הדין, כגון בשנה מעוברת (הליכות שלמה ח"א כג הערה 47).
- ח. המנהג לומר 'לזמן' בפתח, ולא כמו שכתב במשנ"ב (תרעו, א ועוד) בחזירי"ק (מהגרשו"א. הלי"ש כג הערה 65).

ראה את הכושי ואת הגיחור (= אדום מאד) ואת הלזוקן (= לבן מאד) ואת הקפה ואת הננס (עבה מאד עד שנראית קומתו מקופחת. וי"א: ארוך מאד ופרצופו שמוט. עפ"י רש"י) ואת הדרניקוס (י"ג: 'ברדניקוס' – ארוך מאד. וי"מ: פיו עקום) ואומר: 'ברוך משנה (את) הבריות'. וכן הדין ברואה את הבהקנים (= שיש על עורם בהרות מבהיקות) שמלידה.

ראה את הקטע (בידיו) ואת הסומא ואת פתויי הראש (= כל שערותיו דבוקים זה בזה. רש"י. ויש מפרשים: ראש רחב) ואת החגר ואת מוכה השחין ואת הבהקנים, שאינם מלידה, אומר: 'ברוך דיין אמת'.
א. משמע בגמרא שבעלי המומים הנזכרים אם הם מלידה, אומר 'משנה הבריות'. וכן מבואר ברי"ף ובשאר פוסקים. ואם אינו יודע אם הם מלידה – צריך עיון אם יברך דיין אמת (באה"ל רכה, ט עפ"י רעק"א).

ב. יש מי שאומר שאין לברך אלא על מי שמצטער עליו, אבל על עכו"ם או על ישראל שאינו מצטער עליו – אינו מברך. ואינו מברך אלא פעם ראשונה שראה אדם כזה, שהשינוי אצלו גדול מאד (עפ"י שו"ע רכה, ט, כבאר האחרונים). והוא הדין לענין ברכת 'משנה הבריות' (ט"ז). ובספר נהר שלום כתב שלענין ברכת 'דיין האמת' שהיא נאמרת רק על קרובו ואוהבו שמצטער עליו, מסתבר שגם אם ראה שוב אצל קרוב נוסף, שהוא מברך (מובא במשנ"ב). ויש אומרים שמברך ברכות אלו משלשים יום לשלשים יום (רמ"א). ולמעשה יש להורות לברך בלא שם ומלכות לאחר ראייה ראשונה. ודוקא על אדם אחר, אבל על אותו אדם שברך עליו פעם אחת, שוב לא יברך עליו לעולם (עפ"י משנה ברורה ושעה"צ).
אף באוהבו וכד' שמצטער עליו, לא אמרו אלא ברואה אבל אם שמע שנעשה סומא וכד' – אינו מברך (עפ"י תשובת הגר"ח קניבסקי שליט"א).

אוהבו שנעשה סומא, מסתבר אפילו באחת מעיניו – מברך 'דיין האמת' בפעם הראשונה שרואהו (עפ"י שער הציון רכה, כו).
הרואה פיל, קוף, וקפוף (י"א עוף דורס לילי, ינשוף או כדומה לו. וי"א קוף קטן), אומר: 'ברוך משנה את הבריות'.

לאו דוקא אלו אלא כל חיות משונות בכלל זה, אבל דגים משונים – לא שמענו (עפ"י הוראת הגרשו"א, מובא בהליכות שלמה ח"א כג, לה. וע"ש שהורה לשואל שבכניסתו לגן חיות יברך ברכת החיה המשונה ויכוין לפטור בכך כל הראיות שלאחר מכן).

ראה בריות טובות ואילנות טובות, אומר 'ברוך שככה לו בעולמו'.
ברכת הרואה אילנות מלבלבים – ע' לעיל מג.

שנינו, על הזיקין אומר 'ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם'. ופרש שמואל 'זיקין' – כוכב שביט. (לפרש"י, לרב הונא ברדר"י הוא וילון שנקרע ונראה וזהו הרקיע דרך הקרע. והתוס' חולקים על פירוש זה).

דף נח

קיא. א. אלו מאמרי בן זומא הובאו בסוגיא?

ב. האם יש ענין לראות פני מלכים? האם סומא בעיניו יוצא לקבל פני המלך ומברך?

ג. אלו הן מאמרי רבי יוחנן שהובאו בסוגיא?

א. בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית, אמר: ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני. הוא היה אומר: כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש וזרע... ואחר כך אכל, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש... ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני. כל אומות (אומניות) שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני.

הוא היה אומר: אורח טוב מהו אומר, כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי... אבל אורח רע מהו אומר, מה טורח טרח בעה"ב זה, פת אחת אכלתי... כל טורח שטרח בעה"ב זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו. על אורח טוב מהו אומר זכר כי תשגיא פעלו אשר שררו אנשים. על אורח רע כתיב לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב.

ב. אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל. ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים – שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם.

אמרו שראוי לאדם לשלם שכר כדי לראות מלכים (ע' לעיל ט:). ואף התיירו חכמים איסור דרבנן כדי לראות פני מלך, שאמר רבי אלעזר בר' צדוק (כהן היה): מדלגים היינו על גבי ארונות של מתים (שסתמם יש בהם פותח טפח) לקראת מלכי ישראל, ואף לקראת מלכי עכו"ם (כדלעיל יט: וכ"פ הרמב"ם ותוס' בכורות כט – ע' מגן אברהם רכד סק"ז).

מסופר על רב ששת שעל אף שהיה 'סגי-נהור', היה יוצא עם שאר העם לקבל פני המלך, וכאשר הרגיש [מהשקט שלאחר הרעש] שהמלך עובר – ברך.

מכאן שמצוה לרוץ לקראת מלך אף אם אינו רואהו. וגם ללא שרואהו ממש יכול לברך בשם ומלכות, כמבואר בפוסקים (עפ"י שו"ת שבת הלוי ח"א לה). ויש מצדדים בדבר, שמא רב ששת לא בירך הברכה ממש אלא בירך למלך כעין שאילת שלום (א"ר רכד סק"ו), או שמא יש לחלק בין אדם שנסתמא לסומא שלא ראה מאורות מימיו (כן צדד בפמ"ג, שסומא מעיקרו יברך בלא שם ומלכות, הביאו המשנ"ב סק"א).

ג. מאמרי רבי יוחנן בסוגיא:

לעולם ישתדל אדם לרוץ... (כנ"ל).

אמר רבי חנן בר רבא אמר רבי יוחנן: אפילו ריש גרגיתא (= הממונה על חופרי בורות) – משמים ממנים אותו (לך ה'... והמתנשא לכל לראש – לכל הקם להיות ראש).

אנחה שוברת כל גופו של אדם (והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח, וכל ברכים תלכנה מים).

מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזרה על בתיהם של צדיקים שיחרבו (באזני ה' צבאות – אם לא בתיים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב). ועתיד הקב"ה להחזירם לישובם (שיר המעלות לדוד, הפטחים בה' כהר ציון – מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו אף בתיים של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירם לישובם).